

1. Hvad er etik?

Etikkens rødder

Det er meget vanskeligt, hvis ikke umuligt, at give en endelig definition af begrebet etik. Det kan imidlertid være frugtbart at følge nogle af begrebets rødder tilbage i historien for derigennem at få et bedre greb om etikkens egenart. Begrebet etik går historisk tilbage til det græske *ethos*, som bl.a. betyder sædvane eller blot det vanemæssige. Vores sædvaner er de vaner, som er blevet sædeliggjort, dvs. blevet en del af vores karakter og personlighed. Handler vi etisk handler vi derfor sædvanen tro. Ordet sædelighed er stort set forsvundet fra det danske sprog i dag. Dog finder vi stadig ord som sædvanligvis og sædelighedsforbryder osv. Vi taler endog om et sæde, som noget hviler på. Etikken er de sæder mine handlinger hviler på. *Ethos* betyder også bolig eller det sædvanlige bosted, hvilket er handlingernes hjemsted eller et personligt afsæt eller hvilested.

Aristoteles (384-322 f.Kr.) benytter adjektivet *ethikos*. Han er en af de første, som formulerer en egentlig sædelære (Aristotle 1934/1999). Udgangspunktet for Aristoteles var sædvanernes opståen og fortsatte udvikling hos mennesket og i samfundet som helhed. Etikken var læren om, hvordan man skulle slibe ens karakter så man blev dydig (gr. *arete*). Aristoteles lagde vægt på opdragelsens betydning for etikken og det etiske hovedværk har derfor fået titlen 'Den Nikomachæiske Etik' (Aristotle 1934/1999), som antyder en henvisning til faderen og/eller sønnen, der begge hed Nikomachos. Men etik er langt mere end opdragelse. Iflg. Aristoteles er det vigtigt, at vi selv tager ved lære af vores erfaringer og ikke mindst konsekvensen heraf, for derigennem at forme en etik. Sædvanerne skal forme den gode karakter, som er uløseligt forbundet med de gode handlinger. Etik hænger derfor sammen med det gode/onde, det rigtige/forkerte, det retfærdige/uretfærdige og dyder/laster. På dette punkt er det interessant at se, hvordan vi i dag stort set kun taler om den rigtige eller forkerte etiske handling og mere sjældent om den gode eller dydige person. Med andre ord er etik blevet moderne, hvor dyder er

noget fromt og gammeldags. I dag kan du således handle forkert men det behøver ikke nødvendigvis at have noget med din person at gøre. Denne tanke var ganske utænkelig i det antikke Grækenland, hvor person og handling var uløseligt forbundet. Samtidig var den enkeltes etik en afspejling af samfundets etik. Etik kan derfor i klassisk forstand defineres, som det jeg/vi sædvanligvis gør, og det jeg/vi har at rette os efter i samfundet. I denne sammenhæng er etik de pligter og regler, jeg bliver pålagt, eller noget jeg pålægger mig selv på baggrund af mine og samfundets sædvaner. På dette punkt er det imidlertid afgørende at skelne mellem forskellige typer af regler (Jf. figur 1.1).

Regler	Nedskrevne	Uskrevne
Alvorlige	Retslige love	Etik
Mindre alvorlige	Spilleregler	Etikette

Figur 1.1: Oversigt over de forskellige typer regler

Regler kan være mere eller mindre alvorlige og henholdsvis nedskrevne og uskrevne. Som det fremgår af figuren er etik de uskrevne men alvorlige regler, som angår god og ret handlen. Her skal det bemærkes, at etik begrebsligt hænger sammen med ordet etikette, som er de mindre alvorlige regler beslægtet med begreber såsom pli, kutyme, sømmelighed, skik og brug. Det skader sjældent nogen, hvis man bøvses ved middagsbordet eller hvis man glemmer værtindegaven, men normer fortæller, at man bør rette sig efter disse regler, selvom de ikke er skrevet ned. Hvis man derimod forbryder sig mod de etiske regler kan det komme mennesker, dyr eller miljøet til skade. Men, som det gælder med etikette, er der kun sjældent nedfældede sanktioner forbundet med etik. Bliver de etiske regler således nedfældet på tryk i form af retslige love er der ikke længere tale om dannelse af ens karakter men snarere om en lovmæssig håndhævelse udtrykt gennem forskellige former for betingning. De etiske regler ligger derimod

altid i støbeskeen, som noget tidsligt og dermed midlertidigt. Det betyder ikke, at etikken nødvendigvis ændrer sig med tiden, men befinder sig i tiden, som mulig forandring.

Til beskrivelsen af etikken hører også søsterbegrebet moral. Der har gennem mange år hersket tvivl om, hvor vidt der er forskel på etik og moral. Hvad der imidlertid står helt fast er begrebets historiske oprindelse. Det er først med Cicero (106-43 f.Kr.) at vi hører om begrebet moral, som han oversætter fra det græske *ethikos* (MacIntyre 1985, p. 38). *Moralis* er således en latinisering af det græske begreb *ethikos* og har derfor historisk set det samme meningsindhold. Moralen er stadig vaner, som skaber et opførelsesmønster eller en vilje, der bliver til en regel. Begrebet bruges både positivt, som noget jeg/vi lever op til, men også negativt, som en bedømmelse eller fordømmelse af personer eller handlinger. Nogle gange betones moralen tilmed som en anstrengelse i retning mod det vi bør gøre. Nogen eller noget kan imidlertid svække motivationen, hvilket er demoraliserende. Moral er således beslægtet med ordet mod, som er den rette stræben når livet gør ondt, eller når man er i fare. Handler vi moralsk, handler vi i overensstemmelse med et nærmere bestemt handlemønster. Handler vi umoralsk eller immoralsk handler vi i strid med den moralske kodeks, hvilket er usædeligt. Handler man derimod amoralsk handler man helt udenfor det moralske felt. Man kan derfor hævde, at det er umoralsk at være amoralsk. Vi kan tilmed være dobbeltmoralske når vi handler ud fra to modsatrettede sædvaner eller vi kan moralisere, når vi belærer andre om de rette sædvaner. Her kan man sågar tale om én morale, når der trækkes en bestemt handleforskrift ud af en erfaring eller hændelse. Denne morale kan prædikkes og tilmed bruges formynderisk og belærende. Modsat kan vi også give andre ens moralske støtte idet vi udviser forståelse for deres situation og handlinger.

I nyere tid skelnes der til tider mellem etik og moral. Dette skel beror i reglen på en niveaumæssig forskel, hvor etik er moralens grundlag og moral er etikens udmøntning i konkrete handlinger. Etik kan med andre ord ses som moralens teori og moral som etikens

praksis. Etikken afgrænses dermed til en filosofisk vurdering og begrundelse af moralen, hvor moralen angår de konkrete handlinger (Jf. fig. 1.2). Eksempelvis angår det moralen såfremt nogen hævder at aktiv dødshjælp er forkert. Begrundelsen for hvorfor det er forkert er imidlertid et etisk spørgsmål. Etik er ud fra denne distinktion ækvivalent med moral-filosofi.

Moderne skel mellem etik og moral	
Etik	Teorier om, refleksioner over og begrundelse af moralen (moralfilosofi)
Moral	Samling af konkrete regler for god og ret handlen (etisk praksis)

Figur 1.2. Moderne skel mellem etik og moral.

Som det antydes kan det være svært at finde en skarp grænse mellem begreberne etik og moral. I denne bog vil begreberne blive anvendt synonymt dog med etik som det hyppigst anvendte begreb.

Etik som filosofisk disciplin

Vi har nu ganske kort set på etikens sag. Men etik er også et fag. Historisk har etik i overvejende grad været en filosofisk disciplin, selvom der er vigtige relationer til andre fag såsom antropologi, sociologi, politologi og teologi. Etikken er filosofisk i den forstand, at der ikke synes at være et endegyldigt facit. De etiske spørgsmål er således ofte vigtigere set i forhold til de etiske svar. Etikken er imidlertid en ganske særegen filosofisk disciplin, hvilket kort skal skitseres.

I filosofien skelnes der ofte mellem den teoretiske og den praktiske filosofi. Den teoretiske filosofi vedrører bl.a. metafysik (ontologi) og erkendelsesteori (epistemologi). Heroverfor finder vi den praktiske filosofi, som behandler de spørgsmål, der vedrører de menneskelige handlinger, produktet heraf og den måde, hvorpå vi lever sammen. Den praktiske filosofi indeholder bl.a. værdifilosofien (aksiologien) og samfundsfilosofien (jf. fig. 1.3).

Teoretisk filosofi	Praktisk filosofi
Metafysik (ontologi)	Værdifilosofi (aksiologi)
Erkendelsesteori (epistemologi)	Samfundsfilosofi

Figur 1.3. Den fagfilosofiske opdeling i teoretisk og praktisk filosofi.

Det er som en del af værdifilosofien, at vi finder etikken. Værdifilosofien behandler de spørgsmål, som vedrører det gode og det smukke. Spørgsmål om det gode vedrører etikken, hvor spørgsmål om det smukke vedrører æstetikken (jf. fig. 1.4). Det skal skyndsomt nævnes, at ovenstående inddelinger ikke er absolutte og endegyldige. Ofte bliver de filosofiske spørgsmål således behandlet på tværs af fagdisciplinerne. De etiske spørgsmål kan således både angå normerne i samfundet (samfundsfilosofi) og den etiske erkendelse (erkendelsesteori) og mennesket som moralsk væsen (metafysik).

Værdifilosofi
Etik (spørgsmål som angår det gode)
Æstetik (spørgsmål som angår det smukke)

Figur 1.4. Værdifilosofiens delelemmer

Ser vi på etikken som afgrænset fagdisciplin er der flere måder hvorpå der kan arbejdes med etikken. Fagligt opdeles arbejdet med etikken i *deskriptiv etik*, *metaetik* og *normativ etik*. Deskriptiv etik angår beskrivelsen af normer og værdier, som kan variere over tid og sted. Metaetik er den mest filosofiske del af etikken, som vedrører etikkens egenart, og dermed et teoretisk studium af

etikken grundbegreber og fænomener. Endelig angår den normative etik spørgsmålet om de rette normer og værdier, dvs. etikken indhold. (jf. figur 1.5)

Etikkens tredeling	
Deskriptiv etik	Etik i fugleperspektiv Beskriver det etiske landskab (moralvidenskab)
Metaetik	Etikkens rammer og betingelser Vedrører etikken grundbegreber og fænomener
Normativ etik	Etikkens indhold Foreskriver det jeg/vi bør gøre

Figur 1.5: Oversigt over etikken delelementer

Ser vi først på den deskriptive etik kan vi eksempelvis beskrive, hvordan etikken har ændret sig over tid, eller hvordan man handler forskelligt betinget af kultur og geografi. Denne del af det etiske arbejde har berøring med en lang række videnskabelige fagområder. Vores forskelligartede måde at handle etisk på, er således blevet undersøgt historisk, psykologisk, sociologisk såvel som biologisk. På baggrund af denne videnskabelige tilgang vil den deskriptive etik ofte få tildelt mærkatet moralvidenskab. Som eksempel på deskriptiv etik vil vi i relation til sundhedsvæsenet kunne undersøge de normer og værdier, der kommer til udtryk i mødet mellem sundhedsarbejder og patient. Har disse værdier ændret sig over tid, og er der forskel på disse værdier, når vi sammenligner etikken på de forskellige sygehuse? Et andet spørgsmål kunne angå den måde, sundhedsarbejderen handler etisk på. Er etikken et teoretisk instrument eller en del af sundhedsarbejderens karakter? Er etikken betinget af fornuft, erfaring og/eller følelser? Vil der være forskel på det etiske valg i relation til køn og alder?

Mere filosofisk vil vi kunne arbejde med etikken grundlag, hvilket er et metaetisk studium. Metaetikken angår spørgsmålet om etikken afgrænsning og fundament, hvor det

traditionelt har været de etiske begreber, der har været analyseret. Filosofisk har man således spurgt, hvad det egentligt vil sige at noget er godt, og selve begrundelsen for det gode. I sundhedsvæsenet vil det metaetisk være relevant at analysere de begreber, som har betydning i relation til etik, hvilket kunne være begreber såsom autonomi, respekt, solidaritet, integritet og ansvarlighed. Disse begreber er ofte nævnt i diverse værdisæt og etiske retningslinjer, men kun sjældent klart defineret.

Etikkens sidste faglige delemne er den normative etik, hvilket er den del af etikken, som de fleste forbinder med etik. Den normative etik er præskriptiv, dvs. foreskrivende. Den anviser, hvilke moralske normer der bør følges, og hvilke handlinger, der bør udføres eller ikke bør udføres. Spørgsmålet bliver derfor, hvilke normer og værdier jeg/vi bør handle efter? Eller sagt med andre ord: hvad bør jeg/vi gøre, når jeg/vi står i en etisk situation og skal vurdere hvordan jeg/vi bør handle? Den normative etik forsøger samtidig at begrunde de moralske handlinger og vurderinger ved at henvise til deres værdigrundlag. Filosofien vil her forsøge at afdække de midler, hvormed jeg kan handle etisk. Som eksempel kan man undersøge de forskellige handlingsalternativer, der ligger gemt i de vanskelige etiske situationer og eventuelt forøge disse muligheder. Endvidere vil man kunne afklare, hvilke konsekvenser disse handlingsalternativer har og dermed det sandsynlige udfald.

Ovenstående tredeling mellem deskriptiv, normativ og metaetik er i overvejende grad en filosofisk distinktion. I det hele taget har etikken gennem århundreder, i dominerende grad, været en filosofisk disciplin. Sådan er det imidlertid ikke i dag. Gennem de seneste årtier har etikken overskredet filosofien og er i vore dage blevet det man kalder for anvendt etik eller praktisk etik, hvor etikken anvendes i forhold til konkrete problemstillinger. Det er her vi finder den mest omfattende udvikling af etikken gennem de seneste 50 år. I reglen vil den anvendte etik være en normativ etik, hvor der arbejdes etisk med egen faglig praksis. De fleste fagområder har således nogle etiske retningslinjer eller grundværdier, som er og stadig bliver diskuteret og

formuleret. Nogle af de bedste eksempler på anvendt etik finder vi i sundhedsvæsenet. Særlig medicinsk etik fylder meget i det danske sundhedsvæsen og i den offentlige debat som helhed. Dette skyldes bl.a. oprettelsen af det etiske råd i 1987, som bl.a. arbejder ud fra et delmål om at stimulere den etiske debat vedr. de medicinske etiske spørgsmål set i lyset af videnskabens udvikling. Den medicinske etik omhandler bl.a. spørgsmål vedr. aktiv dødshjælp (eutanasi), transplantationsteknik og genteknologi. I sundhedsvæsenet er der siden oprettelsen af det etiske råd kommet stadig mere fokus på etik i Danmark. Men det viste sig hurtigt at læger, sygeplejersker, fysioterapeuter, ergoterapeuter, jordemødre osv. ofte står i substantielt forskellige etiske situationer. Arbejdet med den anvendte etik i sundhedsvæsenet har derfor været udsat for en partikularisering, hvilket bl.a. har udmøntet sig i nedsættelsen af en række nye råd og nævn, som diskuterer de mange etiske spørgsmål, der særligt vedrører fagets særlige praksisfelt. I sundhedsvæsenet er etik således blevet en debatorienteret anvendt etik, hvor det er legitimt at tale om min, din og vores etik. En anvendt etik, hvor hvert fagområde ikke blot adskilles via særskilte etiske spørgsmål men også formulerer nogle værdimæssige forskrifter, som det intenderes at professionsudøverne bør følge.

Det etiske dilemma

Vi har nu ganske kort set på etikens væsen og desuden berørt det faglige arbejde med etikken, hvorefter der nu skal introduceres til de situationer, hvor etikken bliver synlig. Vi mangler således at få præciseret, hvad der kendetegner den etiske situation og det etiske dilemma. Principielt kan alle situationer siges at være etiske. Vi vil således aldrig helt kunne løsrive os fra de normer og værdier, som præger vores personlige karakter. Dog vil det i særdeleshed være i mødet med andre mennesker, at vores værdier kommer i spil. Normer og værdier, som former et menneskesyn, der for alvor viser sig, når mine handlinger får betydning for andre mennesker. Den etiske situation kan således defineres som en situation, hvor mit menneskesyn kommer til udtryk gennem valg og

fravalg, der influerer på andre mennesker. Ud fra denne definition er etikken relationel og mellemmenneskelig. Men det betyder ikke, at vi går og tænker over etik i almindelighed. Etikken bliver først synlig, når jeg forholder mig til måden at være medmenneske på. På samme måde som jeg først forholder mig til det at se, når jeg får problemer med synet ligeledes bliver etikken først prægnant, idet mit menneskesyn bliver sat på en prøve. Det er typisk i situationer, hvor vi er i tvivl om den rette handlemåde. Trods en personlig såvel som faglig opdragelse, hvor normer og værdier er blevet tillært, og trods årelange erfaringer vil vi alligevel kunne stå i situationer, hvor det ikke synes at være entydigt, hvad der er den bedste handling. Med andre ord står vi nogle gange i situationer, hvor der skal træffes et vanskeligt valg.

Et vanskeligt valg bliver ofte defineret som et dilemma (gr. *dilemma*, to præmisser eller forslag). Et valg mellem to lige gode eller lige dårlige muligheder, hvor man vil føle sig i klemme eller i knibe. Billedligt kan dilemmaet illustreres som en korsvej, hvor man kan være i tvivl om den rette vej at gå. Det vil aldrig være entydigt når det gælder spørgsmålet om den rigtige vej. Men der skal træffes ét valg, hvilket er dilemmaets særkende. Det er imidlertid ikke alle dilemmaer, som er etiske dilemmaer. Som eksempel kan man stå i et dilemma, hvis man får to forskellige festinvitationer til samme dag, hvor der skal meldes afbud til den ene fest. Dette er ikke et etisk dilemma. Med det etiske dilemma er der mere på spil. Mere præcist vil ens valg få afgørende betydning for andre mennesker. Man mangler fodfæste, hvilket kan fremprovokere angst. Desuden afspejler det etiske dilemma nogle af livets almenmenneskelige grundværdier. Det er værdier såsom respekt, ansvarlighed, ærlighed og tillid. Disse grundværdier bliver udfordret gennem dilemmaets nødvendige valg. Det etiske dilemma viser sig derfor som en alvorlig værdikonflikt, hvor der vil være mindst to værdifulde handlinger, men kun ét valg. Værdikonflikten er selve kernen i det etiske dilemma (jf. fig. 1.6).

Det etiske dilemma
En vanskelig værdikonflikt, hvor der skal træffes ét valg mellem flere handlingsalternativer. Et valg, hvis udfald får konsekvenser for andre mennesker

Figur 1.6. Det etiske dilemma

Lad os se på et par eksempler. Bør fysioterapeuten vægte sportsudøverens helbred højere end kravet om at blive hurtig klar til den næste sportspræstation? Bør sygeplejersken imødekomme eller imødegå patientens sidste ønske om en værdig død gennem aktiv dødshjælp? Bør jordemoderen imødekomme enhver gravid kvindes ønske om kejsersnit? I hvilket omfang bør ergoterapeuten anvende tvang i arbejdet med den multihandicappede borger? Eksemplerne er alle generaliserede etiske situationer, der vil kunne opleves som etiske dilemmaer af sundhedsarbejdere. Det er imidlertid den konkrete situation, som vil afgøre om der overhovedet er tale om et dilemma. Desuden vil den samme situation ikke nødvendigvis opleves som værende et dilemma af to forskelle praktikere. Der kan således være opbygget tilstrækkelig mange sædvaner og værdifulde erfaringer, som bevirker at dilemmaet reduceres til en etisk situation, hvor der handles spontant på baggrund af ens karakter.

Som antydnet afspejler ovenstående dilemmaer flere grundværdier. Udover de almenmenneskelige grundværdier vil der være andre grundværdier, som særligt knytter sig til sundhedsarbejdet. Det vil typisk være værdier såsom autonomi, solidaritet/loyalitet, godgørelse, værdighed og integritet. Værdier som skaber nogle positive rammer i omsorgsarbejdet men som bliver kraftigt udfordret gennem det etiske dilemma.

Det etiske dilemma opstår i reglen, som en konflikt mellem det jeg *kan*, *skal* og *bør* gøre. Det jeg *kan* gøre er alle de praktiske muligheder, som den enkelte situation byder. Det jeg *skal* gøre er de juridiske rammer for praksis. Det jeg *bør* gøre hidrører værdierne og berører derfor etikken (jf. fig. 1.7)

Det etiske dilemmas udspring	
Hvad <i>kan</i> jeg gøre?	Det praktiske/tekniske spørgsmål
Hvad <i>skal</i> jeg gøre?	Det juridiske spørgsmål
Hvad <i>bør</i> jeg gøre?	Det etiske spørgsmål

Figur 1.7: Vigtige skel mellem det praktiske, juridiske og etiske spørgsmål.

Som eksempel *kan* vi udøve aktiv dødshjælp, *skal* iflg. loven undlade at gøre det, men *bør* vi ikke gøre det alligevel? Vi *kan* respektere patientens valg og *skal* i øvrigt også gøre det. Men *bør* vi gøre det i de situationer, hvor dette valg skriger til himlen? Vi *kan* operere patienten og *skal* også gøre det, men *bør* vi gøre det i netop denne situation, hvor den 85årige patient er svært påvirket af den fremskredne kræftsygdom? Vi *kan* opretholde vores rygelokale på afdelingen, men *bør* vi gøre det? Bemærk hvordan det etiske dilemma, i ovenstående eksempler, opstår som en værdikonflikt mellem det praktiske/tekniske (kan/kan ikke), juridiske (skal/skal ikke) og etiske spørgsmål (bør/bør ikke). Det vil således kunne sætte dilemmaet i perspektiv såfremt disse tre spørgsmål medtænkes når de etiske dilemmaer præsenteres og diskuteres.

Men hvordan kan vi arbejde med de etiske dilemmaer og dermed mere præcist analysere og forstå dilemmaets egenart? Vi skal med andre ord finde et redskab med hvilket vi kan afgrænse og indholdsbestemme det etiske dilemma. Lad os begynde med et eksempel. En sygeplejerske har fået til opgave at sørge for, at en patient får sin medicin, hvilket patienten dog nægter at tage imod. Som før nævnt vil der her kunne opstå et dilemma i spændingsfeltet mellem det sygeplejersken *kan*, *skal* og *bør* gøre. Men lad os nu se på de elementer, som altid vil være indeholdt i et etisk dilemma og dermed også i det aktuelle eksempel.

Som det første element vil der altid være en eller flere *personer*, der befinder sig i det etiske dilemma, hvilket er den eller de personer, som agerer og træffer det etiske valg. I ovennævnte tilfælde vil det være sygeplejersken, som er den person, der skal træffe valget (evt. på

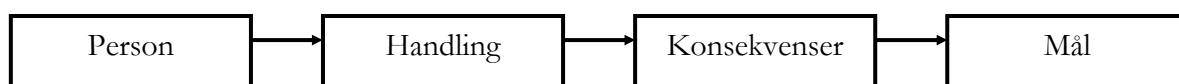
baggrund af lægens valg). Her skal det nævnes, at patienten ikke befinder sig i et dilemma men derimod konstituerer dilemmaet. Fokuserer vi på den etiske person, vil der være en lang række etiske begreber, som vil kunne inddrages i en etisk diskussion. Det vil være nøgleord såsom karakter, personlighed, samvittighed, motiv, sindelag osv. Det er bl.a. ud fra disse begreber vi kan vurdere og dermed værdisætte sundhedsarbejderens etik.

Som det næste element i ethvert dilemma finder vi den etiske *handling*. Sygeplejersken står med et valg, der skal føre til en handling. I det konkrete tilfælde, hvor patienten nægter at tage imod medicin, vil sygeplejersken kunne imødekomme dette ønske. Modsat vil hun kunne tvinge patientens til at tage denne medicin. Som en tredje vej vil hun kunne skjule medicinen i maden for på den måde at undgå den direkte konflikt med patienten. Der vil selvfølgelig være en lang række faktorer, som vil kunne påvirke den konkrete handling. Er patienten eksempelvis fuldt bevidst om konsekvenserne af et fravalg af medicin? Er medicinen livsvigtig osv. I alle tilfælde vil den viljesbestemte *handling* være et vigtigt element i det etiske dilemma, hvor vi finder nøgleord såsom vilje, engagement, nærhed/distance, umiddelbarhed osv.

Som et tredje element i det etiske dilemma finder vi *konsekvenserne*. Alle handlinger har en eller flere konsekvenser, som vil kunne anvendes i forbindelse med den etiske vurdering. I eksemplet vil det selvsagt få nogle konsekvenser om patienten får sin medicin eller ej. Endvidere vil det kunne få nogle konsekvenser for sygeplejersken om hun handler på den ene eller anden måde. Selvom vi aldrig vil kunne være helt sikre på konsekvenserne i den enkelte situation, har vi ofte erfaringer fra andre situationer, som vil kunne inddrages i den etiske vurdering. Disse konsekvenser vil principielt kunne vurderes kvalitativt såvel som kvantitativt. Man vil herudfra kunne foretage en nytteudmåling og derigennem forsvare en bestemt etik.

Som det sidste og fjerde element vil der altid være et *mål* i det etiske dilemma. Som regel er personen motiveret i retning mod et mål. Vi kender tilmed udtrykket; målet helliger midlet. Vi kan således vurdere målet, som havende den største etiske værdi og derfor tillade

handlinger, som ellers ville være utilladelige. I det konkrete eksempel kan målet være, at patienten bliver rask, hvorigennem tvang bliver forsvaret. Målet kan være formuleret i den konkrete situation. Der kan desuden være tale om nogle opsatte mål for hele afdelingen. Mere overordnet kan der være nedfældet nogle sundhedspolitiske mål fremsat af fagforeningen såvel som af politikere o.a. Det er meget tidstypisk, at handle etisk på baggrund af målbeskrivelser. Ofte vil disse mål imidlertid fastlåse den konkrete situation og kan endog skabe et dilemma i sig selv. Med det konkrete eksempel kan det således forværre situationen såfremt det er et klart mål altid at skulle respektere patientens valg og fravalg. Ikke desto mindre må målet medtænkes når det etiske dilemma diskuteres.

Figur 1.8: Med de fire grundelementer i det etiske dilemma kan dilemmaet identificeres og defineres.

Det næste spørgsmål bliver, hvilket eller hvilke af ovenstående fire elementer, der skal tillægges størst værdi når vi handler etisk som sundhedsarbejder. Det er der mange bud på, hvor en række etiske teorier skal præsenteres (jf. kap. 3). Først vil det imidlertid være relevant at belyse det nærmere indhold af de mest typiske etiske spørgsmål i sundhedsvæsenet, hvilket afgrænser kapitel to.

Forslag til videre læsning

MacIntyre, A. (1998). *A Short History of Ethics*. London: Routledge.

Singer, P. (1993). *Praktisk etik*. København: Hans Reitzels forlag.

Sløk, J. (1993). *Moralen der blev væk*. Århus: Centrum.